

Les v kulturní krajině

Les

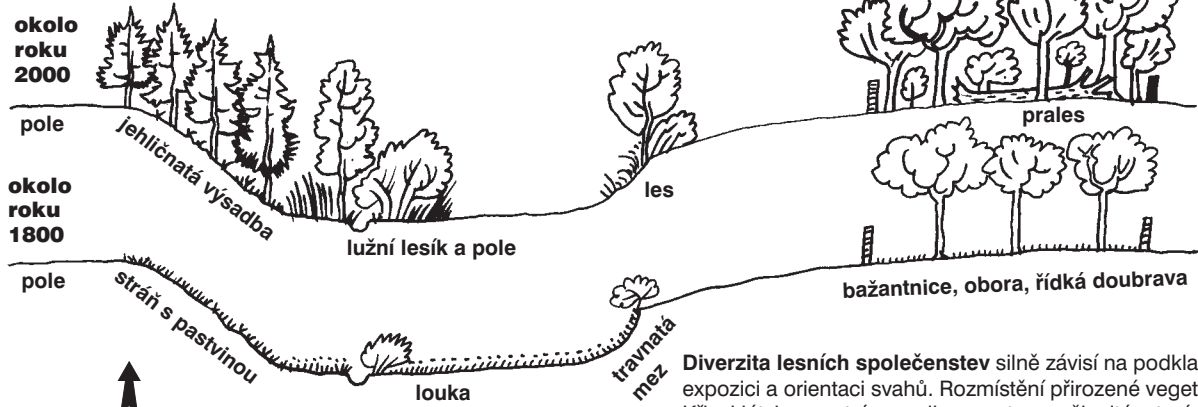
Les – praslovanské slovo jak pro les, tak pro dřevo; původně asi porost listnatý (naopak *dřevo* ve staročeštině – strom); *háj* – les hájený, tj. s omezením vstupu (posvátný), *hvozd* – rozsáhlý les horský; *doubrava* – původně les vůbec (*dub* – praevropské slovo, snad souvisí též s něm. *Tanne* – jedle).

Kosmova kronika česká. Povrch této země zaujímaly širé lesní pustiny bez lidského obyvatele, zněly však hlasně bzukotem včel a zpěvem rozličného ptactva. Zvěře bylo ve hvozdech bez počtu jako písku v moři nebo jako hvězd na nebi a nikým neplašena tékala cestou necestou. (Kronikářova představa *senum fabulosa realtio*, tj. z báječného podání starců.)

Slované jako kolonizátoři liduprázdných pustin? Kdepak! A zvěře máme z celé historie zdaleka nejvíc dnes – naše lesy jsou obecně přezvěřeny, což jim dost škodí.

Les jako mýtus. Plinius mluví o lese jako o sídle bohů; dnes zase v lese mnozí vidí sídlo všemohoucí Stabilita, neomylné Diverzity, a blahodárného Kyslíku – to není náhodná podobnost! Les je archetyp, něco pevně a hluboko zakotveného do našeho podvědomí. Spojujeme si ho s věkovitostí, ba věčností, panenskou přírodou, která je posvátná a nutno ji mít v úctě, ale i nebezpečná a nutno ji podmanit a vzdělat. Proto se o lese píše i badá těžko.

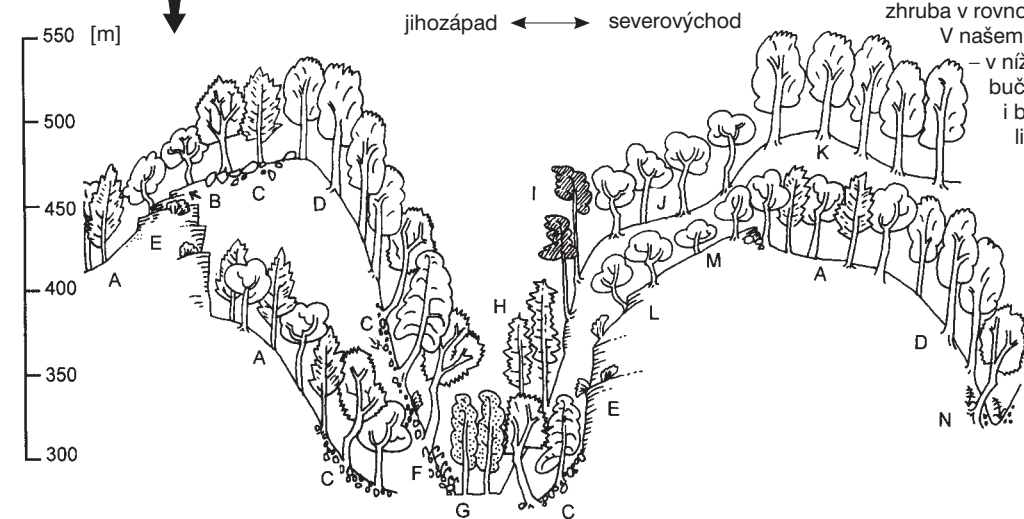
Data pro tabulku připravili Jiří Sádlo, David Storch a Pavla Loucká, kresba uprostřed dole © Jan Čáka, layout © Pavel Hošek, tabulka © VESMÍR

Diverzita lesních společenstev silně závisí na podkladu, expozici a orientaci svahů. Rozmístění přirozené vegetace na Křivoklátsku: pestrá mozaika vegetace v členitém terénu. Zleva doprava: kopec v bazických horninách (paleoandezit) s vrcholovým skalním rozpadem a mělkými půdami kolem skal. Potoční údolí. Kopce v kyselých horninách (paleoryolit) se sutěmi, skalním srázem a navazujícími mělkými půdami. Stinná rokle s klimatickou inverzí. Podle Husové (1990) upravil J. Sádlo. A – habrová doubrava, B – jeřábová doubrava, C – suťová habrová javořina, D – lipová bučina, E – komplex skalní vegetace, F – měsíčnicová javořina, G – ptačincová olšina, H – metlicová jedlina, I – lišejníkový bor, J – biková doubrava, K – biková bučina, L – smolničková doubrava, M – vřesová doubrava, N – udatnová javořina.

Krajina středních Čech v baroku a v současnosti: A – na stepní stráni je dnes jehličnatá kultura, B – louka v nivě potoka byla dílem rozorána, dílem zarostla v lužní lesík a rákosí, C – travnatá polní mez zarostla linií náletových stromů, D – z obory s řídkou výsadbou dubu se stal hustý až pralesovitý porost jasanu a javoru.

Ústup lesa dnes? „Lesů je stále méně a méně!“ Nesmysl! Zdaleka největší ústup lesa oproti bezlesí byl koncem baroka; navíc tehdy existující lesy byly namnoze těžce degradovány v porosty řídkých tyčkovin zvaných porostliny. Od té doby se plocha lesa stále zvětšuje. Jiná věc je, zda lesy vypadají tak, jak bychom si přáli. Nejde jen o Šumavu. Chráněné oblasti jako Křivoklátsko nebo České středohoří se změnilo ve velkovýkrmny zvěře a fabriky na pěstování jehličanů. A až na výletě uvidíte tzv. milovníky přírody, kteří dobrovolně ničí poslední zbytky drahocenných stepních strání výsadbou lesa, kamenujte je, a pak jim to zase pěkně vytrhejte. Ekoterorismus přece nutno trestat.

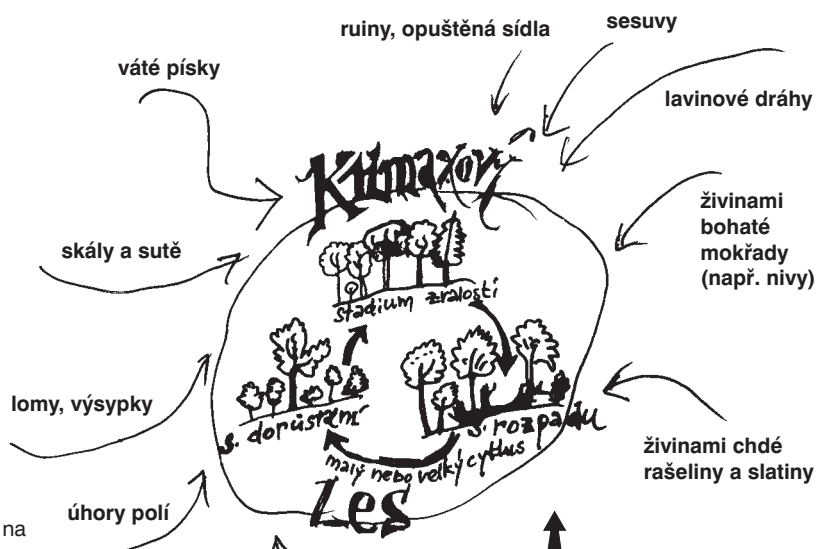

Zonace kulturní krajiny kolem pravěké zemědělské vsi. A – vesnice, B – odlesněná část kulturní krajiny, C – lesní kulturní krajina obhospodařovaná pastvou, výběrovou těžbou dřeva, klestu, hrabanky a letniny, D – panenský les, E – potok. Plocha kulturně využívaného lesa byla mnohem větší než odlesněná plocha.

Člověk proti lesu a s lesem

Odlesňovat jsme u nás začali s jistotou v neolitu, kdy zemědělství potřebovalo ornou půdu a pastviny (a možná už dřív – prastrýc mezolitik si jistě všiml, že do bezlesí se stahuje zvěř). Žádná z odlesňovacích metod nebyla rychlá a snadná. Klimaxový listnatý les špatně hoří, po odlykování stromů (zářez kolem kmene) zůstávají kmen a silné větve trčet, jít se sekeromlatem na dubisko je pracné. Převládala lesní pastva, hrabání opadu na stelivo a těžba menších stromů a letnin (dokrmování dobytka listnatými haluzemi), to však les spíše dlouhodobě brzdí a mění jeho skladbu než přímo likviduje. Podoba našich lesů je proto do značné míry výsledkem těchto dlouhodobých aktivit.

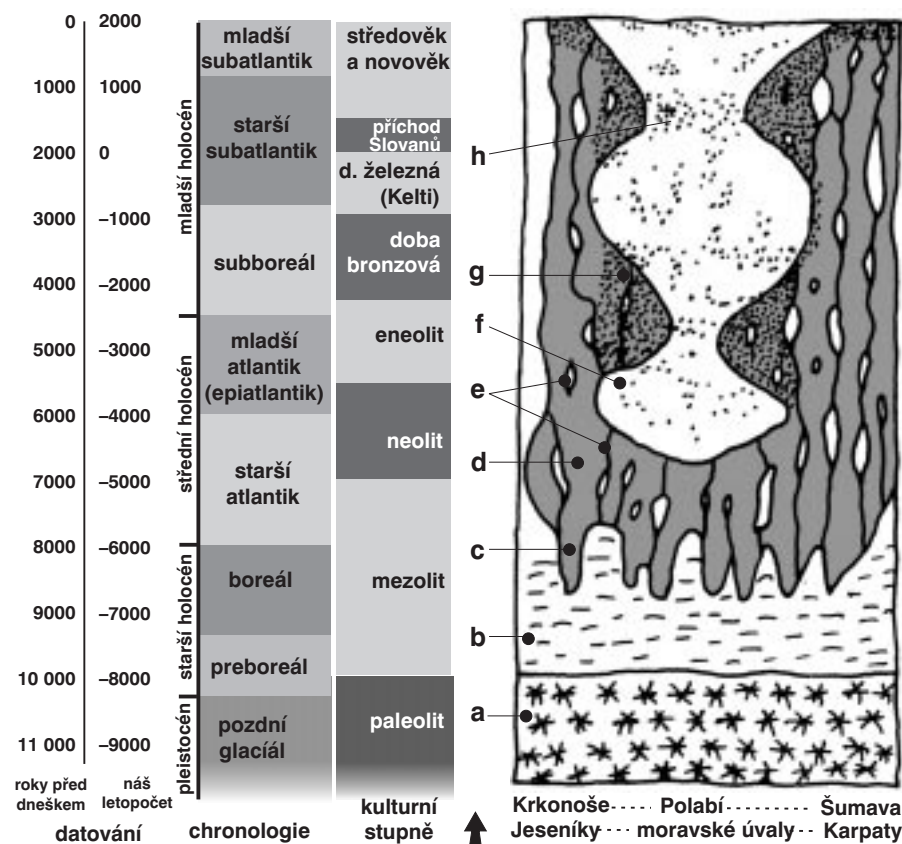
Jak silně antropogenní jsou naše lesy, je nejlépe vidět na příkladě habrových doubrav. Dnes je pokládáme za klimax nižších nadmořských výšek. Jenže tento typ lesa vznikl kulturně až během mladšího pravěku a středověku, a to z nějakých jiných typů lesa (také z okruhu habrových doubrav, ale skoro bez habru, a o to víc s lípou, javorem a jilmem). Habr totiž má dřevo méně kvalitní než dub, zato v prokácených porostech dobře zmlazuje ze semen i z pařezů, takže při selektivní těžbě jeho podíl stoupal. Tím se změnil i opad a charakter humusu a to zas ovlivnilo skladbu ostatních druhů v porostu.

Sukcese je vývoj společenstva (nebo postupná výměna společenstev) spočívající ve směrovaném nahrazování populací jedné druhů jinými. Společenstva, která můžeme vidět kolem sebe, jsou zároveň stadii sukcesních řad – příkladem je třeba zarůstání opuštěného lomu nebo pole od porostů plevelů přes trávnik a křoviny k lesu. Na přirozené extrémních či umělé ovlivněných stanovištích bývá sukcese blokována (skály, údržba anglického trávníku) nebo se vrací k dřívějšímu stavu (lavinové dráhy, odlesnění). Obecně však sukcese tihne k finálnímu stadiu – ke **klimaxu**, v němž je vegetace zhruba v rovnováze s prostředím včetně klimatu.

V našem klimatu je klimaxem převážně les – v nížinách různé typy doubrav, výše bučiny, smrčiny, jen ty nejvyšší hory mají i bezlesé horské hole. Hlavním efektem lidské činnosti v krajině je tedy vlastně blokování nástupu lesa a les je úběžníkem všech vegetačních procesů.

Ani klimaxový les ale není neměnný, má svou cyklickou **ploškovou dynamiku** založenou na víceméně katastrofických poruchách porostu. Pro jehličnaté lesy (zejm. pro tajgu) jsou typické katastrofy o velkém rozsahu a dlouhé době obnovy (požáry, kůrovec) – tzv. **velký cyklus**. Naproti tomu v našich listnatých lesích probíhá **malý cyklus**, kde se porost postupně vyměňuje vznikem rychle zarůstajících mýtnek po pádu několika málo stromů.

V každé z meziledových dob čtvrtohor se vegetace měnila hlavně podle vývoje klimatu a převládal v ní les. V současném interglaciálu (holocénu) přibyl ještě jeden vliv – odlesňovací aktivity člověka. Ty se plně projevují teprve od vzniku zemědělství (neolit – mladší doba kamenná). Mimo dosah člověka byla nelesní vegetace omezena na extrémní stanoviště (bažiny, skály, nejvyšší hory). Tato mozaika enkláv *primárního bezlesí* ovšem byla dosti hustá a některé plochy byly velké a trvalé; v Krkonoších a Jeseníkách se takto uchovaly ostrovy tundry (dědic glaciálu a obdoba arktidy):

A – glaciální sprašová step, tundra a řídká tajga, *borovice* a *břízy*,

B – parkovitá tajga a řídkoles (*borovice*, *bříza*, později *líška* a *dub*) s primárním bezlesím udržovaným extrémním klimatem),

C – v době okolo klimatického optima vzniká na různých místech různou rychlostí uzavřený les,

D – uzavřený primární les – „panenský prales“; v něm zpočátku rostly kromě dubu *jilm*, *javor*, *lípa* a na horách *smrk*, později (v subboreálu) se k nám šířily i *jedle*, *buk* a *habr*;

E – bezlesé plochy, které existují buď jen krátkodobě a zas mizejí („očka“), anebo přetrvávají od starého holocénu až do antropogenního odlesnění („kanály“),

F – kulturní krajina, která během věků střídavě expanduje a opět ustupuje lesu,

G – les na periferii kulturní krajiny, vzniklý dlouhodobým lidským ovlivněním (např. lesy našich hraničních hor),

H – les v kulturní krajině, vzniklý jako její součást na ploše dřívě již odlesněné.

LITERATURA

- D. Storch, S. Mihulka: Ekologie, Institut dětí a mládeže MŠMT ČR, Praha 1997
- J. Sádlo, D. Storch: Biologie krajiny, Vesmír, Praha 2000
- Michal I., Petříček V. a kol.: Péče o chráněná území II, Lesní společenstva, AOPK ČR, Praha 1999
- Neuhäuslová Z. a kol.: Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky, Academia, Praha 1998
- Kosmova kronika česká, Svoboda, Praha 1972